

**MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris
CZU: 341.1/.8:340.12(043.2)

NĂVODARIU ELENA TANIA

**CONTRIBUIREA JUSTIȚIEI TRANZIȚIONALE LA INSTAURAREA STATULUI
DE DREPT ÎNTR-O SOCIETATE POST-CONFLICTUALĂ**

SPECIALITATEA: 552.08 – DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN PUBLIC

REZUMATUL
tezei de doctor în drept

Chișinău, 2022

Teza a fost elaborată în cadrul Școlii doctorale a Universității Libere Internaționale din Moldova.

Conducător științific:

GAMURARI Vitalie, doctor în drept, conferențiar universitar

Membrii Comisiei de îndrumare:

OSMOCHESCU Nicolae, doctor în drept, profesor universitar

DORUL Olga, doctor în drept, conferențiar universitar

CAUIA Alexandr, doctor în drept, conferențiar universitar

Componența Comisiei de susținere publică a tezei de doctorat:

POALELUNGI Mihail, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar - președinte

GAMURARI Vitalie, doctor în drept, conferențiar universitar - conducător științific

BURIAN Alexandru, doctor habilitat în drept, profesor universitar - membru-referent

CIUCĂ Aurora, doctor habilitat în drept, profesor universitar - membru-referent

CAUIA Alexandr, doctor în drept, conferențiar universitar - membru comisiei de îndrumare, membru-referent

RUSNAC Svetlana, doctor în psihologie, conferențiar universitar - membru-referent

ROȘCA Valentin, doctor în drept, lector universitar - membru-referent

Susținerea vă avea loc la data de 06 mai, ora 10:00 în ședința Comisiei de susținere publică a tezei de doctorat din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova pe adresa: MD-2012, mun. Chișinău, str. Vlaicu Pârcălab 52, bir. 212.

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Universității Libere Internaționale din Moldova și pe pagina web a Universității Libere Internaționale din Moldova (<https://ulim.md/doctorat/sustinerea-tezelor-de-doctorat/>) și Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și cercetare (<http://www.cnaa.md/>).

Rezumatul a fost expediat la data de 05 aprilie 2022.

Secretar științific al Consiliului Științific ULIM

ROBU Elena, doctor în științe economice, conferențiar universitar

---

semnătura

Conducător științific

GAMURARI Vitalie, doctor în drept, conferențiar universitar

---

semnătura

Autor, NĂVODARIU ELENA TANIA

---

semnătura

©Năvodariu Elena Tania, 2022

CUPRINS

1.REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
2.CONȚINUTUL TEZEI DE DOCTORAT	8
3.CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	27
4.LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE PUBLICATE	33
5.ADNOTARE	35
6.ANNOTATION	36

1. Repere conceptuale ale cercetării

1. Actualitatea și importanța temei de cercetare. Justiția tranzițională ia naștere ca un răspuns pragmatic al dreptului internațional la problemele pe care le-au întâlnit societățile ce s-au confruntat cu conflicte armate sau regimuri autoritare/dictatoriale. În acest sens, precizăm că, Republica Moldova a fost grav afectată de efectele conflictului de pe Nistru din 1992 care, la rândul său, a avut originile în perioada autoritară anterioară.

Conceptul justiției tranziționale s-a născut în condițiile în care nu există, dar nici nu poate exista o soluție expresă în viziunea dreptului internațional, care ar asigura trecerea perioadei post-conflict fără urmări ce ar putea afecta societatea și fără a genera premisele unei posibile dorințe de revanșare în viitor. Or, această „euforie” a învingătorului, deseori caracterizată prin dorința de a se răzbuna, duce la crearea condițiilor ce duc la o imposibilitate a concilierii societății respective, inclusiv a restabilirii instituțiilor statului de drept.

Începând cu secolul XX observăm că începe să fie aplicate mecanisme ale conceptului justiției tranziționale în state din Europa, America Latină, Africa, Asia, urmând ca la începutul secolului XXI acest concept să rămână unul de actualitate – ne referim la situațiile și crizele din Bosnia și Herțegovina, Kosovo, Karabahul de Munte, Ucraina, dar și Republica Moldova. În contextul implementării bunelor practici în acest sens, dar și pentru a nu repeta greșelile comise în trecut, prezenta temă de cercetare prezintă un interes sporit pentru Republica Moldova și România, dar și pentru statele vecine, cum este Ucraina.

Subiectul abordat este unul nou pentru dreptul internațional, fiind ce-i drept unul interdisciplinar, context în care studiul efectuat ne-a permis să identificăm fapte și obiective, care în mod indiscutabil argumentează actualitatea și importanța temei de cercetare nominalizate.

2. Gradul de studiere a temei de cercetare. Subiectul abordat este unul foarte puțin cunoscut în Republica Moldova și România. Ca și exemplu, facem referire la faptul că în România se utilizează până în prezent termenul „justiție tranzitorie” sau „justiție de tranziție”, în pofida faptului că la nivel de experți în materie de drept internațional umanitar este acceptat ca normă cutumiară termenul „justiție tranzițională”, termen preluat din studiile în limbile engleză și franceză – *transitional justice* și *justice transitionnelle*.

Totuși, ca și concept, justiția tranzițională este privită ca un produs al perioadei post-război rece – inițial în contextul procesului de eliminare a apartheidului în Republica Sudafricană, a reconcilierii societăților post-autoritare din America Latină – Chili, Argentina, Columbia, dar și al unor țări ce s-au confruntat cu conflicte armate – state din Africa, Asia și Europa. În ultimul caz ne referim în special la conflictul din Balcani. Or, dacă ne referim la

continentul european, nu putem să aducem exemplul Irlandei de Nord, conflict care a avut la baza sa caracterul religios și a durat peste 30 de ani, dar care între timp este unul care trebuie examinat în lumina efectelor produse asupra societății britanice. Adevărul este că în cadrul Universității din Belfast, Irlanda de Nord, a fost instituit și funcționează un Institut specializat în materie de justiției tranziționale, fapt apreciat de majoritatea centrelor universitare și de cercetare din statele ce promovează conceptul justiției tranziționale. Or, printre recomandările făcute în urma studiului, se enumeră și una de acest gen.

Prin urmare, acest studiu este primul de acest fel, având poate chiar statut de pionierat, nu doar în Republica Moldova și România, dar și în statele din regiune, astfel creând un fundament, cel drept în mare parte teoretic, pentru inițierea unui dialog privind rolul și aportul justiției tranziționale în procesul de consolidare și conciliere a unei societăți post-conflict.

3. **Scopul cercetării** constă în a determina rolul justiției tranziționale în cadrul procesului de reconciliere națională a societăților post-conflict, inclusiv restabilirea și consolidarea instituțiilor statului de drept. În acest sens, vom supune studiului diferite mecanisme și instrumente ale justiției tranziționale în cadrul unui studiu comparat care, la rândul său, va permite aprecierea nivelului de aplicabilitate, prin analogie, a justiției tranziționale în diferite alte societăți post-conflict, cu luarea în considerare a specificului geografic, tradițional, cultural, evoluționist, civilizațional, etc., specific fiecărei societăți în parte.

4. **Obiectivele cercetării** în cauză au fost stabilite în vederea realizării eficiente a scopului propus, fiind următoarele:

- determinarea conceptului justiției tranziționale;
- caracterizarea instrumentelor și mecanismelor justiției tranziționale;
- descrierea formelor și metodelor de punere în aplicare a justiției tranziționale;
- aprecierea rolului justiției tranziționale în contextul consolidării și reconcilierii unei societăți post-conflict;
- aportul justiției tranziționale la restabilirea încrederii în instituțiile statului și consolidarea statului de drept într-o societate post-conflict;
- determinarea nivelului de aplicare prin analogie a instituțiilor justiției tranziționale în diverse societăți trecute prin conflicte armate sau regimuri autoritare;
- determinarea co-raportului dintre capacitatea sancțiunilor și amnistiei, ca instrumente ale justiției tranziționale de a restabili un anumit nivel de încredere între părțile inamice într-o societate dezbinată; evitând inevitabilul în astfel de situații – impunerea revanșismului.

5. Ipoteza de cercetare. În contextul studiului propus, am pornit de la importanța promovării, iar ulterior a implementării mecanismelor și instrumentelor justiției tranziționale pentru crearea condițiilor necesare ce ar permite reconcilierea unei societăți trecute printr-un conflict armat sau regim autoritar. Între timp, în baza unui studiu al practicilor acumulate de mai multe state, ne-am propus să facem o clasificare a instrumentelor și mecanismelor, în lumina posibilității aplicării acestora în cazul Republicii Moldova și României, în special.

6. Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese.

În contextul analizei conceptului justiției tranziționale, dar și a efectelor produse asupra procesului de consolidare a statului de drept, am utilizat următoarele metode de cercetare științifică:

- metoda istorică, care ne-a permis să stabilim etapele evolutive ale instituțiilor și mecanismelor justiției tranziționale, care, în final ne-a permis consolidarea acestui concept în cadrul dreptului internațional;

- metoda comparativă, care a permis să examinăm practica diferitor state, cu diverse tradiții juridice, care, la rândul său, a permis crearea unor condiții favorabile pentru punerea în aplicare a instrumentelor și mecanismelor justiției tranziționale, astfel evidențiindu-le pe cele mai competitive și aplicabile în condițiile cazului Republicii Moldova, dar și a României, precum și a unor situații de crize regionale;

- metoda logică, prin care am efectuat un studiu amplu al efectelor produse de instrumentele și mecanismele justiției tranziționale în raport cu o societate post-conflict sau post-regim autoritar, inclusiv în lumina posibilității aplicării acestora prin analogie;

- metoda cantitativă a avut ca obiectiv acumularea aceluși volum de cunoștințe, de surse teoretice existente în situație de criză, dar, în egală măsură, de studii de caz, care ar putea servi în calitate de izvoare pentru punerea în aplicare a conceptului justiției tranziționale;

- metoda prospectivă vine să susțină intențiile de coordonare între statele ce s-au confruntat cu situații de genul unui conflict armat sau regim autoritar, ale capacității societăților respective de a atinge obiectivele propuse;

- metoda sistemică a permis să evidențiem efectele pozitive, dar și cele negative ale procesului de implementare a justiției tranziționale, având posibilitatea de a consolida bunele practici, inclusiv prin familiarizarea societății cu ele;

- metoda analizei sintetice este cea care a permis atingerea obiectivelor în contextul formulării concluziilor și recomandărilor.

7. Problema științifică soluționată constă în determinarea conținutului conceptului justiției tranziționale, în contextul în care acesta este conceput ca o instituție capabilă să

reconcilieze o societate post-conflict, inclusiv în lumina restabilirii încrederii în instituțiile statului, ceea ce poate duce către re consolidarea statului de drept. Atingerea acestui obiectiv poate avea loc, în special, prin examinarea instrumentelor și mecanismelor justiției tranziționale, prin analiza practicii altor state de punere în aplicare a justiției tranziționale, dar și, poate cel mai important, prin analiza efectelor produse în raport cu o societate post-conflict în urma implementării instrumentelor și mecanismelor justiției tranziționale.

În egală măsură problema științifică soluționată constă în determinarea echilibrului între mijloacele punitive și restaurative ale justiției tranziționale. Or, în ceea ce ne privește, apreciem că doar prin menținerea unui echilibru echitabil se poate restabili încrederea între foștii adversari, dar și încrederea în intențiile sincere de a se asigura restabilirea intereselor și a drepturilor victimelor, ale societății dezbinată, în general, dar și a neadmiterii unei largi impunități pentru persoanele culpabile de comiterea celor mai grave încălcări ale dreptului internațional al drepturilor omului și ale dreptului internațional umanitar.

Pentru Republica Moldova, problema științifică soluționată constă în identificarea și analiza căilor posibile de elaborare a unui concept privind implementarea instituțiilor și mecanismelor justiției tranziționale, care ar putea crea condițiile necesare și favorabile pornirii unui dialog de durată, ce ar permite apropierea comunităților de pe cele două maluri ale Nistrului, dar, în egală măsură, instaurarea unui dialog civilizațional, în condițiile actuale ale confruntărilor Est-Vest, ce durează de peste 30 de ani.

Totodată, și pentru România, problema științifică soluționată ar putea avea o aplicabilitate practică, nu doar teoretică. Ne referim la situația care este discutată până în prezent, referitor la evenimentele ce au avut loc în perioada 1989-1991. Or, justiția tranzițională este acel domeniu care are ca obiectiv depășirea unor situații tensionate, ce durează o perioadă îndelungată, având scopul de a găsi un numitor comun pentru conciliere, în primul rând, și doar în al doilea rând, tragerea la răspundere a persoanelor culpabile de anumite fapte ilegale, care uneori sunt puternic politizate.

8. Noutatea și originalitatea științifică sunt determinate de faptul că acest concept al justiției tranziționale este unul nou, formulat pentru prima dată abia acum trei decenii, chiar dacă anumite elemente și instituții ale acestuia erau cunoscute și anterior, în contextul în care Dreptul Internațional a fost pus în fața unei dileme importante. Această dilemă a început să se contureze mai pregnant în situația societăților post-conflict, din anii '90, fiind reprezentată de întrebarea: „care ar putea fi instrumentele și instituțiile capabile să dea un răspuns expres provocărilor cu care se confruntă societățile post-conflict, în contextul în care reconcilierea unei astfel de societăți este condiționată de restabilirea funcționalității instituțiilor statelor, în

general, și al statului de drept, în special”. De fapt, provocarea studiului nostru, din punct de vedere a noutății și originalității este de a răspunde și la întrebarea: „dacă nu cumva societățile post-conflict pot intra în zona instabilității prelungite, ca urmare a faptului că reconcilierea națională este condiționată de restabilirea funcțiilor vitale ale instituțiilor statului și, în același timp, construirea și funcționarea corectă a noilor instituții naționale este condiționată de capacitatea și nivelul reconcilierii naționale”.

Conceptul justiției tranziționale este unul universal, care a fost implementat pe diverse continente, cum ar fi: Europa (în Spania, Irlanda de Nord, Croația, Bosnia și Herțegovina, Kosovo), Asia (în Cambodgia și Timorul de Est), Africa (în Maroc, Tunisia, Algeria, Republica sud-africană, Republica Democrată Congo, Rwanda și Sierra Leone). Cu toate acestea, conceptul justiției tranziționale nu are o „formulă” ce ar putea fi aplicată, la indigo, în societățile post-conflict, acestea fiind marcate de orientări tradiționale și culturale fundamental diferite.

Originalitatea științifică a acestei teze de doctorat este determinată de faptul că, conceptul justiției tranziționale astfel cum este prezentat în prezentul studiu este unul dintre puținele în materie de justiție tranzițională la care se adaugă și faptul că datorită condițiilor regionale în care este amplasată Republica Moldova aceasta apare ca un factor determinant. În acest sens, întrucât Republica Moldova a trecut printr-un conflict armat în 1992, întreaga perioadă de existență a statului a fost caracterizată de o stare de dezbinare a societății pe criterii politice. De asemenea, la nivel regional, Ucraina încă trece printr-un conflict armat, începând cu anul 2014, în sud-estul țării, iar o parte a teritoriului său - peninsula Crimeea - este sub regim de ocupație. La rândul său, România, deși nu s-a confruntat cu un conflict armat, continuă să fie o societate dezbinată pe criterii politice, după o perioadă destul de lungă ce a urmat evenimentelor din 1989, context în care încă sunt omniprezenți termenii ai justiției tranziționale, cum sunt: lustrarea, sancțiunile, amnistia, reconcilierea, unitatea națională, etc.

2. Sinteza capitolelor (conținutul tezei de doctor)

Capitolul I „Raportul dintre conceptele stat de drept și justiție tranzițională” analizează evoluția conceptului „stat de drept” și efectele sale în raport cu societățile moderne care au fost afectate de crize regionale, inclusiv conflicte armate sau regimuri autoritare. În egală măsură, este propus un studiu privind conceptul „justiției tranziționale”, un concept relativ nou, dar care are drept obiectiv aprecierea rolului unui domeniu care încearcă să găsească soluții pentru o societate aflată în dificultate, dar și lipsită de perspective pentru un dialog civilizațional în condițiile prezenței unei rupturi între părțile antagoniste.

Paragraful 1.1. „*Conceptul „stat de drept” în viziunea școlilor de drept la nivel național și internațional*” este dedicat unui subiect clasic, dar totodată, în lumina unei abordări specifice. Noțiunea de stat de drept exprimă, așadar, concretizarea valorilor democratice în organizarea politică a societății. Dezvoltarea socială și juridică a oricărui stat are ca punct de pornire, întotdeauna, respectarea drepturilor și libertăților, fiind inerente oricărei persoane, începând cu dreptul la viață și continuând cu drepturile patrimoniale, libertatea de opinie și expresie etc.

Conceptul statului de drept reprezintă legătura firească dintre stat și drept, ce determină necesitatea unei interdependențe între norma juridică și realitatea politică statală. Statul, prin instituțiile sale abilitate, în primul rând prin puterea legiuitoare, emite normele de drept, pe baza cărora, apoi, chiar aceste instituții sunt obligate să funcționeze. Așadar, constituirea și funcționarea statului de drept are loc pe baza legii, lege existentă tocmai datorită activității legislative desfășurată de Statul de drept. Numai că, așa cum vom explica în continuare, atributul legislativ al statului, nu trebuie să fie unul discreționar, ci unul mandatat de popor, proces extrem de dificil și de controversat atât în practica guvernării cât și în doctrina juridică.

În democrațiile occidentale, cum este și normal, se manifestă și tendințe de desacralizare a statului de drept, în noile democrații europene statul de drept devine o necesitate obiectivă, pentru trecerea la o nouă etapă, care ar trebui idealizată chiar, în vederea obținerii succesului la care se aspiră.

Având în vedere cele analizate în teza de doctorat, în viziunea noastră, statul de drept se caracterizează prin următoarele trăsături :

- este fundamentat pe separația puterilor;
- presupune respectarea strictă a legilor;
- se prevede răspunderea reciprocă a statului și populației în limitele stabilite de lege;

-existența unei democrații constituționale reale (inclusiv pluralismul în societate, participarea la formarea autorităților publice și la guvernare, consultarea populației în probleme de interes statal major, etc);

- sunt respectate drepturile și libertățile omului;

- există o reală separație și independență a puterilor;

Totodată, pentru a garanta realizarea exigențelor statului de drept, considerăm că este necesară și respectarea unor reguli clare, care se referă la: stabilirea unui statut suprem, modern, în acord cu realitățile actuale, după care să se conducă puterea - Constituția; organizarea puterilor și realizarea prerogativelor ei numai în condițiile și limitele stabilite de lege; realizarea conexiunilor dintre toate normele juridice într-un sistem legislativ unitar și coerent și asigurarea conformității lor cu prevederile Constituției; garantarea și realizarea efectivă a drepturilor și libertăților fundamentale; accesul liber la justiție și înfăptuirea ei justificată în numele legii de către instanțele judecătorești independente și imparțiale; respectarea regulilor din raportul cetățean-putere și viceversa; egalitatea tuturor în fața legii și a puterii; neretroactivitatea legilor; neretroactivitatea legilor mai aspre; pluralismul politic.

Paragraful 1.2. „*Pozițiile doctrinale de abordare a conceptului „justiție tranzițională” ca instituție de drept internațional*” este dedicat cercetărilor în materie, chiar dacă ele sunt destul de limitate, atât în Republica Moldova, cât și în România. Adevărul este că domeniul în cauză a fost studiat și pus în discuție în mare parte de reprezentanții *common law*, altfel spus, de reprezentanții pragmatismului englez, fie că este vorba nemijlocit de teritoriul Regatului Unit – Irlanda de Nord, fie de teritorii foste colonii, cum ar fi Republica Sud-Africană, Sierra-Leone, dar și anumite teritorii ce au preluat această teorie și practică – Argentina, Chili, Spania, Maroc, Algeria, Tunisia etc. Trebuie să luăm în considerație faptul că acest concept al justiției tranziționale este unul care a evoluat în cadrul societăților ce au trecut prin crize de genul conflict armat sau regim autoritar, dezvoltat în mare parte și de instituțiile specializate și de experții săi, cum a fi de exemplu Comitetul Internațional al Crucii Roșii. Or, o parte din referințe sunt atribuite acestor experți, grație cărora conceptul justiției tranziționale este unul cunoscut în acest moment și promovat în scopul reconcilierii societăților post-conflict.

Conceptul justiției tranziționale este unul relativ nou, astfel că, nu putem aduce multe exemple ale unor lucrări care s-au axat pe acest subiect. Cu toate acestea, analizând acest subiect dintr-o perspectivă pozitivă, observăm că în această privință este loc de multă creativitate și originalitate în cazul acestei teze de doctorat, dar și în alte studii și teze care pot duce gândirea și creativitatea mai departe.

În principiu, lucrările care au servit drept fundament în procesul studiului nostru, au fost publicate în cadrul unor centre specializate, inclusiv ale unor organizații internaționale, dar și ale unor Universități, în special din statele ale căror societăți au trecut prin conflicte armate sau regimuri autoritare.

Conceptul justiției tranziționale astfel cum a fost implementat în societățile post-conflict, reiese din studiile ce au stat la bază din diverse publicații care sunt axate pe implementarea justiției tranziționale în aceste societăți, dar, în egală măsură și pe efectele produse în procesul reconcilierii societăților respective. Or, geografia acestor studii este destul de largă - de la statele Europei după cel de-al Doilea Război Mondial, Franța, Belgia, Spania - la statele din fosta Iugoslavie, Croația, Bosnia și Herțegovina, Kosovo, după conflictele sângeroase din Balcani din ultimul deceniu al secolului XX. Totodată, au fost examinate cazurile unor țări din America Latină, cum sunt Chile, Argentina, precum și din Africa de Nord - Tunisia, Algeria, Maroc, Libia.

O concluzie importantă desprinsă din studiile menționate în teza de doctorat, cu care suntem perfect de acord, constă în aceea că instituția amnistiei este una crucială pentru justiția tranzițională. În acest sens, avem în vedere faptul că „a ierta” sau „a da uitării”, sunt două lucruri distincte, practic diametral opuse, în procesul de reconciliere a unei societăți post-conflict. Ca urmare, o astfel de abordare constituie temelia prezentei lucrări, fiind examinate studii ale multiplelor situații post-conflict, din perspectiva încercării de a găsi un numitor comun diverselor provocări, cu care se confruntă astfel de societăți.

În realizarea justiției tranziționale, în opinia noastră, un accent important trebuie pus pe capacitatea instituțiilor statului de aplicare a principiilor acestui concept, în condițiile specifice ale fiecărei țări, din punct de vedere politic, economic, social și cultural.

Trebuie să remarcăm că, în ceea ce privește conceptul justiției tranziționale acesta a încercat să schimbe modul de abordare a proceselor penale, prin luarea în considerație a intereselor victimelor, a recunoașterii principiului jurisdicției universale, precum și prin stabilirea unor criterii exprese și clare în contextul promovării amnistiei, în special prin anularea termenului de prescripției pentru crimele internaționale și neaplicarea amnistiei, în raport cu persoanele ce au comis crime internaționale. Or, conceptul justiției internaționale în lumina școlilor europene, în mod obligatoriu include și reglementarea procesului de reconciliere post-conflict sau altfel spus - justiția tranzițională.

Din cele expuse mai sus, este evident că justiția tranzițională a devenit o nouă tendință a politicii naționale și internaționale, în statele post-conflictuale, autoritare și dictatoriale, unde au avut loc violențe și atrocități asupra populației, uneori în masă.

De remarcat este faptul că atrocitățile perioadelor precedente nu au preocupat atât de mult subiectele de drept internațional înainte de 1989, fenomen ce a dobândit un contur total diferit după acest moment istoric. Avem aici în vedere că după 1989, fenomene ample, ce caracterizează o evoluție remarcabilă a sistemului justiției internaționale, precum apariția unui număr mare de comisii pentru stabilirea adevărului istoric, remedierea încălcărilor drepturilor omului prin repararea prejudiciilor cauzate victimelor acestor ilegalități și chiar amploarea fenomenului aducerii de scuze publice, au caracterizat perioada imediat următoare.

Indubitabil, perioada la care ne referim a trasat anumite linii directoare, ce au conferit caracter concret justiției tranziționale, care, la rândul său, nu putea fi un fenomen izolat de ceea ce a caracterizat perioada anilor '90, din secolul precedent. Pe de o parte, ceea ce este atribuit acestei perioade reprezintă evenimente fericite, cu tentă pozitivă, precum consolidarea societăților democratice în America Latină, sau fenomenul lichidării regimurilor autoritare comuniste, din statele ce făceau parte din Europa Centrală și de Est. Pe de altă parte, însă, așa cum este firesc să evidențiem, fiind relevant pentru întregirea tabloului pe care ne dorim să îl descriem, vom menționa și evenimente/fenomene cu tentă negativă, chiar tragică. Avem în vedere aici politica de purificare etnică în Balcani, precum și genocidul din Rwanda. Aceste crize, din părți diferite ale lumii, nu au fost unice. Totalitatea acțiunilor înscrise în curentul de depășire a amprentelor din trecut, însoțite în paralel de combaterea infracțiunilor a căror comitere caracterizează acea perioadă, au generat inițiative caracterizate printr-o mare diversitate.

Paragraful 1.3. „*Statul de drept, concept realizabil numai în contextul succesului obținut prin mecanisme specifice justiției tranziționale*” este o continuare a cercetării prin care ne-am propus să analizăm rolului instituțiilor și mecanismelor justiției tranziționale în contextul reconcilierii unei societăți post-conflict, fie că este vorba despre un conflict armat, fie de un regim autoritar. Scopul nostru este de a examina, de această dată, efectele pe care le produce justiția post-conflictuală asupra procesului de reconciliere, în urma unui conflict armat, indiferent de faptul cum este el calificat, în sensul că poate fi internațional sau non-internațional sau a unui regim autoritar/dictatorial.

În contextul în care justiția tranzițională poate avea loc prin intermediul diferitor forme, cum ar fi: comisii de stabilire a adevărului, constituirea tribunalelor penale internaționale ad hoc, reparații, scuze aduse în mod public, precum și alte mecanisme de justiție a perioadei de tranziție, toate acestea sunt simboluri ale unei epoci noi, ce au început odată cu sfârșitul „războiului rece”. Scopul acestor modalități ale justiției tranziționale, constă în ajungerea la conciliere în societățile ce au trecut printr-un proces de încălcare în masă a drepturilor omului,

dar și la aplicarea reformelor, la dezvoltarea democrației și, în final, minimizarea nivelului de tensiune în societate.

Ca urmare a studierii acestor mecanisme ne punem întrebarea: Care este în realitate eficacitatea acestor mecanisme, a căror funcționare, în plan politic și financiar, este susținută de comunitatea internațională? Am analizat în acest paragraf diversele ipoteze care sunt la originea ideii de justiție tranzițională și am examinat diferite neajunsuri ale funcționării acestui sistem, pentru a ajunge la răspunsuri cât mai pertinente.

În realizarea justiției tranziționale, justiția, pacea și democrația nu sunt obiective ce se exclud reciproc, ba dimpotrivă, acestea se consolidează în mod reciproc, obiectivul acestora fiind comun - statul de drept. Însă, pentru a le face să progreseze în cel mai optim ritm necesar, într-un teritoriu post-conflict, se impune cu necesitate intervenția printr-o planificare strategică, o integrare riguroasă și o eșalonare judicioasă a activităților. Acest lucru este vital, pentru a readuce suflul firesc al evoluției vieții spre democrație, în interiorul statului.

Justiția tranzițională, care astăzi a devenit un concept larg răspândit și foarte util, trebuie să permită totuși trecerea reală de la un sistem autoritar la statul de drept, în special prin utilizarea unor mecanisme interne, având ca obiectiv instaurarea unui regim democratic, ce respectă drepturile omului. În opinia noastră, este vorba de o trecere reală și nu doar una declarativă sau una consfințită în acte juridice, dar care nu au aplicabilitate sau continuă să fie ignorate. Pentru aceasta, prin mecanisme interne trebuie să fie realizate obiectivele urmărite de justiția tranzițională, constând în: restabilirea drepturilor încălcate, repararea prejudiciilor, pedepsirea autorilor celor mai grave crime, restabilirea demnității victimelor, excluderea impunității celor vinovați de comiterea de crime grave (de exemplu genocidul, infracțiuni contra umanității etc.), instaurarea domniei dreptului și conturarea democrației și a unei lumi mai bune.

Paragraful 1.4. al prezentului capitol reflectă principalele concluzii asupra subiectelor abordate în cadrul acestui capitol, în sensul că, în concepția noastră există un raport de strânsă complementaritate între conceptul de stat de drept și conceptul de justiție tranzițională, fiecare dintre aceste două instituții depinzând, în mod reciproc, una de cealaltă.

Capitolul II „Instituțiile și mecanismele justiției tranziționale” are drept obiectiv analiza factorilor ce asigură și garantează procesul de implementare a justiției tranziționale în societățile post-conflict, în pofida faptului că acest proces necesită un nivel de maturitate din partea societății *in integrum*, dar și al clasei politice, în special.

Paragraful 2.1. „*Formele și metodele de implementare a justiției tranziționale*”, vine să dea o apreciere pentru anumite instituții ale justiției tranziționale, în special pentru comisiile

pentru adevăr, care se concentrează asupra trecutului, asupra încălcărilor drepturilor omului. Or, într-o condiție optimă, ele stabilesc adevărul privind natura și amploarea atentatelor la drepturile omului comise în trecut. Ele încurajează aplicarea răspunderii pentru autorii crimelor prin acumularea și conservarea probelor, identificând în mod public responsabili.

În prezentarea și analiza formelor și metodelor de implementare a justiției tranziționale avem în vedere scopul acesteia, care constă în restaurarea demnității victimelor și instaurarea încrederii reciproce între grupurile antagoniste. Însă, un asemenea proces este extrem de anevoios considerăm că trebuie să implice întreaga societate, respectiv autoritățile publice și societatea civilă.

În același timp, arătăm că, printre obiectivele justiției tranziționale se enumeră crearea unor structuri eficiente, pentru a acorda încredere instituțiilor publice, inclusiv prin restabilirea statului de drept. Așadar, acest obiectiv ar putea garanta eliminarea condițiilor ce au permis posibilitatea aplicării represaliilor, dar și să asigure punerea sub urmărire și aducerea în fața justiției a persoanelor ce au comis fapte ilegale, care au contribuit la divizarea societății respective.

Cel mai recunoscut mecanism al justiției tranziționale, astfel cum apare atât în teorie cât și în practică, este comisia pentru adevăr. În principiu, în plan istoric, comisia pentru adevăr a apărut ca urmare a imposibilității unor urmăriri penale în masă. În plus, ea este percepută ca o alternativă definitivă jurisdicțiilor penale competente. Pe plan internațional, înființarea unor comisii pentru adevăr a devenit o practică destul de des întâlnită fiind una din opțiunile existente în paleta alternativelor judiciare ale tranziției. Ele sunt alegerea cea mai echilibrată între extremele posibile în raport de modalitățile aplicabile în situația stabilirii responsabililor pentru atrocitățile comise și alte încălcări ale drepturilor omului.

Comisiile pentru adevăr oferă în egală măsură o tribună publică victimelor pentru ca acestea să poată să-și povestească propriile istorii în mod direct în fața întregii națiuni, în așa fel garantând un viitor mai bun. Acțiunile lor vizează să cultive reconcilierea și toleranța la nivel individual, național și asigură nerepetarea evenimentelor din trecut.

Comisiile pentru adevăr sunt orientate spre victime. Ele sunt proceduri extrajudiciare care, conform contextului, completează sau substituie urmărirea penală. Ce ține de reconciliere, Comisia nu o realizează, ea are competența doar de a o promova, fapt din care rezultă că termenii „adevăr” și „reconciliere” nu au aceeași forță.

Putem spune că noțiunea comisiei pentru adevăr de regulă este asociată cu cea pentru reconciliere și amnistie, acestea urmând modelul cel mai cunoscut al Comisiei pentru Adevăr și Reconciliere din Africa de Sud. Această comisie este una din puținele din cele peste treizeci

de comisii pentru adevăr care au existat în lume, începând cu 1983 și este unica comisie din lume care a adoptat o procedură de adevăr pentru amnistie.

Chiar dacă comisiile diferă de la o țară la alta, acestea au anumite caractere generale comune, iar comisiile pentru adevăr sunt un organ oficial cu caracter provizoriu constituite în scopul anchetării unor perioade trecute determinate ce se caracterizează prin încălcarea drepturilor omului precum și ale dreptului umanitar.

Chiar dacă comisiile pentru adevăr nu sunt organe permanente astfel cum sunt instanțele de drept comun sau instanțele internaționale, aceste organe au caracter provizoriu, sunt extrajudiciare și beneficiază de o independență *de jure*. Scopul lor îl reprezintă aflarea adevărului, stabilirea împrejurărilor și a situației ce a condus la faptele pentru care a fost înființată acea comisie, iar punerea în aplicare a justiției fiind privită ca o activitate subsidiară. Bineînțeles că, prin demersurile efectuate, ele pot fi un ajutor real în îndeplinirea actului de justiție însă acesta, așa cum am arătat, nu reprezintă scopul lor principal. Rezultatul final al activității comisiei constă în întocmirea unui raport pentru a rememora faptele, situații, împrejurări, fiind util în final și pentru justiție.

Conflictele au consecințe uneori dezastruoase asupra instituțiilor statale. Regimurile dictatoriale utilizează în mod general instituțiile țării, în special cele din sistemul de securitate, pentru a comite abuzuri. Această situație face inevitabil ca la sfârșitul unui război sau a unei perioade de tiranie, să fie inițiate anumite reforme pentru a garanta nerepetarea abuzurilor. Spectrul reformelor instituționale inițiate este foarte larg și se adaptează contextului specific al țării. Există o regulă care este recunoscută de mai mulți experți în calitate de axiomă – o societatea ce s-a confruntat cu încălcări în masă a normelor care protejează drepturile și libertățile fundamentale ale omului, își revine relativ greu fiind necesară o perioadă de timp îndelungată pentru a depăși starea și spiritul de incertitudine și confuzie. Este vorba despre lipsa încrederii în instituțiile statului, în special cele ce asigură sau ar trebui să asigure securitatea statului și a societății. În astfel de condiții, „noua” autoritate, de regulă, se confruntă cu așa numita problemă de personal, atunci când este nevoie de a „aprecia” personalul ce asigură sistemul de securitate al societății. Este vorba despre o situație problematică cu care se confruntă majoritatea societăților post-conflict – sub pretextul „curățării” structurilor de securitate se instituie anumite programe sau sisteme represive, obiectivul cărora este unul expres – eliminarea din sistem a angajaților ce nu împărtășesc viziunile noilor autorități sau din contra, încercarea de a mușamaliza acțiunile ilegale din trecut ale unor angajați, astfel, asigurându-le o securitate socială în schimb la loialitate în viitor.

În linii mari, reformele instituționale sunt mecanisme ale justiției tranziționale, o restructurare profundă a instituțiilor publice, indispensabile pentru protejarea cetățenilor și constituire a statului de drept. Ele contribuie la realizarea obiectivelor esențiale ale unei politici veritabile și legitime în materie de justiție de tranziție: prevenirea încălcărilor în viitor ale drepturilor omului.

Punerea în aplicare a justiției tranziționale este un proces aflat în strânsă legătură și puternic influențat de sistemul de drept al statului respectiv, de tradițiile istorice, de abordări privind locul și rolul justiției într-o societate, în general și într-o societate aflată în tranziție, în special. Născută din pragmatismul englez, justiția tranzițională întrușchipează în mare măsură sarcinile ce stau în fața unei societăți în tranziție, în condițiile în care instituțiile statului sunt incapabile să răspundă doleanțelor societății, iar încrederea din partea populației față de organele angajate în procesul de promovare a justiției este sub orice limită.

Actul de justiție aplicabil în contextul proceselor locale de reconciliere conține elemente ale justiției reparatorii, acoperind totodată, funcțiile altor obiective ale justiției tranziționale, cum sunt punerea sub urmărire și tragerea la răspundere a persoanelor culpabile, acordarea reparațiilor victimelor, constatarea adevărului sau reformele instituționale. Ca urmare a existenței acestor procese de reconciliere locale s-a ajuns la o formă de promovare a încrederii dintre foștii combatanți, inclusiv dintre comunitățile acestora.

Pentru a conștientiza cum pot fi gestionate problemele impuse de situațiile post-conflict, trebuie să ne axăm pe analiza stării de lucruri ce a precedat declanșarea conflictului armat. Una din regulile recunoscute drept axiomă, este că statele care se aflau în stare de conflict, au fost caracterizate de o stare de instabilitate și anterior declanșării conflictului, dar, afirmăm că, cu certitudine vor rămâne vulnerabile și în perioada post-conflictuală. În acest sens, este imperativ să punctăm elementele de fragilitate în contextul societăților post-conflictuale, care, la rândul său, vor reduce riscul transformării unei eventuale crize într-un conflict armat.

Cu toată incertitudinea față de conceptul justiției tranziționale, cert este că în lipsa adevărului nu există justiție, iar în lipsa justiției impunitatea poate genera o stare ce ar avea ca și consecință răzbunarea celor asupra cărora s-au luat anumite măsuri în afara cadrului legal. Astfel, când ne referim la conceptul justiției tranziționale, acesta poate și trebuie să servească ca fiind acel mecanism necesar în asigurarea unei păci durabile, fapt ce va face inadmisibil ca trecutul să intervină într-un mod violent.

Paragraful 2.2. „*Considerații privind importanța factorilor non-juridici în procesul de implementare a mecanismelor justiției tranziționale*”, cuprinde o analiză a rolului factorilor juridici în procesul de implementare a mecanismelor justiției tranziționale, prin care vom

evidenția faptul că, justiția tranzițională depășește viziunile dreptului și nu o putem privi doar ca pe o calificare a unor norme juridice întrucât implementarea unor mecanisme și instituții ale justiției tranziționale se axează pe modalități de protecție a intereselor victimelor, și în acest mod, se creează o stare favorabilă pentru începerea unui dialog între victime și cei care le-au încălcat drepturile aducându-le în această situație. Așadar, un rol important îl are factorul preventiv în cazul în care unele societăți se confruntă cu diverse provocări, întrucât este mult mai complicat să restabilești un dialog civilizațional ulterior comiterii unor atrocități, atât în cadrul conflictului armat, cât și a sistemului autoritar care are propriile sale instrumente represive.

Pentru a se ajunge la atingerea obiectivelor propuse, respectiv, a se minimaliza efectele negative ale unei situații conflictuale și pentru a se asigura interesul primordial al victimelor, justiția tranzițională încearcă să penduleze între diferite norme aplicabile, astfel cum se întâmplă și în sistemul normativ internațional ce este creat din norme între care observăm că există însă o strânsă legătură. În acest context ne îndreptăm atenția spre studiul factorilor non-juridici ce au influență în situația comiterii unor grave încălcări ale drepturilor și libertăților fundamentale ale omului sau a unor norme ale DIU. Astfel sunt analizate soluțiile de prevenire a încălcărilor grave intervenite în situații de conflict în contextul aplicării factorilor non-juridici, precum și rolul CICR în cunoașterea normelor de drept internațional umanitar.

În general, pe timp de război se creează un cadru prielnic comiterii infracțiunilor însă, un număr mic de persoane profită de situație pentru comiterea unor crime pentru a-și satisface propria plăcere. Însă, pe parcursul desfășurării luptei situația este diferită, procentajul combatanților care pot recurge la comiterea unor crime este mai crescut și datorită faptului că își pot pierde controlul, uneori și datorită consumului de alcool sau a altor substanțe psihoactive.

Între conștiință, comportament și atitudine este un mare vacuum generat de diferența pe care practica a demonstrat-o în sensul că, nu este suficientă cunoașterea de către combatant a normelor DIU ci trebuie să existe și dorința de a respecta acele norme în timpul conflictelor la care participă.

Așadar, doar cunoașterea normelor de drept nu este suficientă, practica a demonstrat că de regulă, combatanții cunosc și respectă caracterul imperativ al normelor de drept cum ar fi interzicerea anumitor acțiuni în timpul războiului sau cele de interzicere a atacului asupra populației civile.

Cauzele invocate deseori de către cei care încalcă norme de drept internațional umanitar – sunt în sensul că “acest popor, grup etnic, rasă sau țară, ce-și apără dreptul la existență, nu-și

poate permite luxul de a ține cont de obiectivele umanitare și normele de drept internațional umanitar, dat fiind că aceasta-i poate face mai slabi. Pentru un asemenea popor scopul îndreptățește mijloacele.”

Sunt situații în care combatanții realizează că acțiunile lor sunt ilegale, însă la momentul comiterii lor, în funcție de circumstanțele particulare în care se află ei le pot considera ca fiind legale. În cazul în care partea adversă încalcă sau este prezumată că a încălcat norme de drept internațional umanitar, apare percepția combatanților că această nerespectare a dreptului internațional umanitar este pe deplin îndreptățită.

Este important de precizat modul diferit în care combatantul privește fapta și urmările sale spre deosebire de modul în care vede victima evenimentul.

După comiterea unei acțiuni ilegale, orice altă acțiune comisă în același sens este influențată de cea anterioară și în acest mod devine dificil un eventual proces de modificare a comportamentului. În situația în care persoana va înceta să comită fapte ilegale, se va afla în situația în care va trebui să recunoască greșelile comise, astfel că, este mai ușor să schimbi o persoană ce alege calea recunoașterii decât o persoană care caută justificări prin care să arate că a fost îndreptățită să comită acele fapte.

Pentru alegerea unei strategii de influențare a comportamentului unei persoane înarmate este necesar să conștientizăm ce factori determină un anumit comportament. Așa cum am arătat anterior în cazul organizației CICR, în același mod trebuie abordată și în cazul altor organisme sau autorități problema ce constă în convingerea grupărilor în respectarea normelor DIU și nu încercarea de a convinge fiecare individ în parte. Este relevantă această observație și datorită modului de organizare al grupărilor armate, acestea fiind de regulă structurate, au la bază principiul ierarhic fiind supuse mecanismelor de autoizolare morală și al supunerii autorității a cărei legitimitate o acceptă prin executarea ordinelor primite de la aceasta indiferent dacă aceste ordine sunt în acord cu normele morale acceptate de ei sau nu.

Paragraful 2.3. „*Sanctiunile la nivel național și internațional în contextul justiției tranziționale*”, se axează pe faptul că, pentru asigurarea unei funcționări cât mai bune a relațiilor dintre state este necesar ca acestea să fie unite într-un sistem care să impună respectarea normelor dreptului internațional, și în mod prioritar să se implementeze răspunderea internațională. În acest mod vom observa o scădere a constrângerii directe și o creștere a mijloacelor adoptate de organismele internaționale.

În contextul în care vom privi constrângerea ca pe un mijloc de realizare a dreptului, un element al metodei ce asigură funcționarea dreptului internațional, în niciun caz nu poate fi văzută ca o modalitate de încălcare a normelor DIU. Legalitatea constituie elementul de bază

al constrângerii, atât din perspectiva originii, dar și a metodei de aplicare și a volumului, însă, pentru a se ajunge la implementarea și respectarea scopurilor și principiilor de bază ale dreptului internațional este necesar să apelăm la mijloace de constrângere.

Funcționarea dreptului internațional este strâns legată de modul de în care problema constrângerii este abordată atunci când se constată încălcări ale DIU sau ca mijloc de prevenire a acestor încălcări. În lipsa unui aparat centralizat de constrângere care să fie reglementat juridic, în trecut s-a considerat că răspunderea internațională are caracterul unei morale pozitive, însă, rolul constrângerii nu poate fi minimalizat întrucât aceasta are un rol important în modul în care funcționează dreptul internațional și reprezintă, totodată, un element caracteristic de funcționare a acestuia. Instituția răspunderii penale internaționale a fost influențată în mare parte de dreptul internațional, pe parcursul procesului de codificare sancțiunile ocupând un loc prioritar.

Obiectivul analizării importanței sancțiunilor la nivel internațional constă în faptul că metodele și formele utilizate în cadrul procesului de reconciliere națională al unei societăți trecute fie prin conflicte armate, fie prin conflicte sociale, duce la stabilirea unor elemente ce caracterizează justiția tranzițională.

Cele patru Convenții de la Geneva (1949) și Protocoalele Adiționale (1977) redau cadrul juridic al obligației statelor de a pune în aplicare răspunderea penală a persoanelor ce au comis crime internaționale. În continuare, Protocolul Adițional I (1977) le definește drept crime de război. Aceste acte, după cum se poate constata, afirmă cu certitudine că săvârșirea crimelor de război trebuie să atragă în mod categoric răspunderea juridică a subiecților vinovați. Totuși ceea ce nu se regăsește în textul acestor acte, este sancțiunea și nici jurisdicția în raport cu responsabilii de comiterea crimelor de război. Or, sarcina de a adopta măsurile legislative necesare, în vederea tragerii la răspundere a celor vinovați de violarea normelor dreptului internațional umanitar, le revine în mod cert statelor. Acest lucru este analizat în contextul paragrafului 3 al capitolului 2 al tezei noastre de doctorat.

Paragraful 2.4. *„Amnistia în lumina justiției tranziționale ca factor al reconcilierii naționale a societăților post-conflict”* reflectă o instituție destul de progresivă, dar în același timp, destul de discutabilă, care pe parcursul anilor a trezit dezbateri între adepții politicii punitive și celei restaurative. Pornind de la ideea întoarcerii paginii trecutului, există opinia împărtășită de mai multe subiecte de drept, precum că în scopul atingerii obiectivelor unei tranziții de succes, este absolut necesară depășirea trecutului prin trasarea clară a unei linii definitive de delimitare. Altfel spus, e nevoie de lăsarea în urmă a evenimentelor din trecut, fără posibilitatea revenirii către aceasta.

Direcția aparent punitivă a evoluției dreptului internațional constatată de către experții din domeniu, nu este neapărat cea optimă. În acest sens ne vom exprima opinia referitor la posibilitatea deplasării accentului pus pe direcția punitivă, manifestată îndeosebi prin insistența asupra represiunii penale ce ar interveni ca drept rezultat al încălcării normelor dreptului internațional umanitar și al dreptului internațional al drepturilor omului spre reconcilierea națională și evoluția pașnică a unui stat prin intervenția amnistiei, ca element al justiției tranziționale.

Susținătorii conceptului urmăririlor judiciare sunt convingși că re consolidarea sistemelor de valori morale impune inevitabil intervenția justiției, că în primele luni după schimbarea regimului, viabilitatea noii puteri în mare parte depinde de acțiuni concrete și hotărâtoare împotriva celor ce au deservit fostul regim autoritar.

Pe de altă parte, există și opinii contrare care susțin că urmărirea judiciară a persoanelor culpabile de comiterea unor fapte penale în trecut, nu reprezintă soluția cea mai bună pe termen lung. Or, în opinia acestora, nu pot exista garanții că efectele urmăririlor judiciare vor fi unele pozitive și vor duce la consolidarea democrației și a statului de drept. Analiza acestor argumente, contrapunerea lor cu cele ale susținătorilor conceptului urmăririlor judiciare și sinteza concluziilor vis-a-vis de efectele pe termen lung a amnistiei, se regăsesc în partea de final a capitolului 2 al tezei de doctorat.

Capitolul III „Abordarea justiției tranziționale în lumina restabilirii „statului de drept” în societățile post-conflict: aspect comparat” vine să descrie situații reale ale unor societăți ce au trecut prin conflicte armate, drept exemplu servind societăți de pe diverse continente, astfel, venind cu un argument solid, în sensul că domeniul supus studiului este unul universal, care nu poate fi limitat din punct de vedere al unui teritoriu sau al unei societăți.

Paragraful 3.1. *„Justiția tranzițională în lumea arabă și efectele ei prin prisma „primăverii arabe” declanșate în 2011”* are ca obiectiv analiza situației de restabilire a stării în Țările din nordul Africii după evenimentele ce au avut loc în Tunisia, dar și anterior în Algeria, Maroc.

Remarcăm că, studiile în materia justiției tranziționale sunt larg răspândite găsindu-le atât în Africa (Africa de Sud, Egipt, Libia, Maroc, Alegeer, Tunisia), America Latină (Columbia, Argentina, Guatemala, Chile), Asia (Cambogia, Timorul de Est) dar și în Europa (Bosnia și Herțegovina, Spania, Kosovo, Irlanda de Nord). Un aspect important îl reprezintă faptul că domeniul justiției tranziționale este unul interdisciplinar, fiind în mare parte

componentă a dreptului internațional public cu elemente pregnante ale dreptului internațional umanitar, fapt ce rezultă din analizele făcute de-a lungul timpului de experți în domeniul justiției tranziționale, incluzând în această categorie a experților inclusiv juriști, istorici, politologi etc.

Unul dintre obiectivele acestui studiu îl reprezintă analiza efectelor produse în țări arabe care au trecut prin regimuri totalitare, dar, care au încercat o schimbare a situației prin aplicarea instituțiilor și mecanismelor specifice justiției tranziționale, chiar dacă aceste țări nu au avut tradiții în acest sens.

Printr-o examinare mai amplă a ascensiunii justiției tranziționale, putem constata că indiferent de caracteristicile sale, se redescoperă o dublă dimensiune ce conduce societatea respectivă la un nivel de dezvoltare democratic. În primul rând, suntem în prezența unei dimensiuni etice, de căutare a adevărului, a justiției și a recunoașterii socio-politice, iar în al doilea rând vorbim de o dimensiune ce are ca obiectiv pacea și stabilitatea. Observăm că, instrumentele justiției tranziționale nu sunt în exclusivitate judiciare, acestea nefiind suficiente pentru tratarea unor sechele apărute ca urmare a unui regim dictatorial sau a unui conflict violent.

Încercările pe care le-a făcut Africa de Nord și Orientul Mijlociu pentru a depăși situația în care erau catalogate drept națiuni care persistă unui autoritarism atât de durabil, au dus la încetarea de a mai considera ca fiind deschise unor schimbări de ordin politic a țărilor arabe. Însă, evenimentele revoluționare din 2011 au adus schimbări semnificative, demontând această teză și aducând în prim plan amploarea unor probleme în legătură cu justiția în contextul tranziției, așa cum sunt evenimentele din Tunisia și Egipt, ce-i drept mai puțin mediatizate, și a cazurilor Marocului și A Algeriei.

Spre exemplu, în Maroc s-a înregistrat un progres ca urmare a procesului justiției tranziționale, acesta a răspuns, chiar dacă numai parțial așteptărilor victimelor și a colectivităților mobilizate. Important de menționat este și faptul că în perioada în care regele Mohammed al VI-lea și regele Hassan al II-lea au domnit, implementarea mecanismelor justiției tranziționale a cunoscut o dezvoltare prin deschiderea spațiului public în vederea acceptării unor noi modalități prin care să fie asigurată circulația memoriei violențelor politice și, în același timp și a istoriei politice contemporane a țării. Astfel, instaurarea IER a avut loc în momentul în care Mohammed al VI-lea a ajuns pe tron și își dorea să iasă în evidență și să-și construiască propria imagine prin abordări noi care să aducă stabilitate și armonie. Această dorință este justificată dat fiind că legitimitatea și puterea sa era dată de domnia tatălui său.

Paragraful 3.2. *„Justiția tranzițională în Balcani ca urmare a conflictelor din fosta Iugoslavie”* își propune analiza situației din fosta Iugoslavie, în contextul în care destrămarea acestui stat a dus la declanșarea mai multor conflicte armate, în cadrul cărora au fost comise multiple crime internaționale, inclusiv crime contra umanității, crime de război și crime de genocid. Duritatea conflictului armat din Croația și din Bosnia și Herțegovina din anii 1991-1995, precum și conflictele ce au urmat în Kosovo și Macedonia de Nord au situat comunitatea internațională într-o mare dificultate. Incapacitatea instanțelor judiciare naționale de a urmări persoanele culpabile de comiterea crimelor, precum și dorința expresă a comunității internaționale de a influența evoluția evenimentelor din Balcani nu doar prin intermediul mijloacelor politice și militare, dar și prin intermediul unui organ judiciar internațional, au dus la constituirea Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII), primul tribunal internațional după cel de-al Doilea Război Mondial, constituit pentru a judeca criminalii de război.

Aici sunt reflectate și analizate criteriile juridice și morale ce conduc la comiterea crimelor internaționale în masă și unele aspecte privind garanțiile acordate de principiul supremației legii în raport cu sancțiunile aplicabile, precum și aspectele novatorii introduse de TPII pentru sporirea eficacității proceselor judiciare și racordarea sistemelor judiciare naționale la standardele internaționale.

Paragraful 3.3. *„Implementarea instituțiilor justiției tranziționale în Bosnia și Herțegovina ca factor al reconcilierii naționale”* reiese din faptul că procesul de restabilire a credibilității față de justiție în Bosnia și Herțegovina, urmat după conflictul sângeros din ultimul deceniu al secolului XX, a fost și rămâne a fi unul destul de complicat, chiar dacă există o susținere expresă, inclusiv de ordin logistic și financiar, din partea comunității internaționale. Instituirea Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII) în 1993 a avut un efect pozitiv la început în cadrul societății bosniace, trezind un spirit de încredere după o disperare totală în instituțiile internaționale responsabile pentru menținerea securității la nivel internațional, inclusiv regional, doar că foarte repede entuziasmul a început să dispară. În viziunea majorității populației vinovăția celor care au comis crime de război, crime contra umanității și acte de genocid (ne referim în special la Srebrenica) era evidentă, pe când experții în drept internațional penal înțelegeau perfect care sunt dificultățile cu care se poate confrunta un proces penal internațional, în condițiile în care Tribunalul se află departe de zona de conflict, iar acumularea probelor, audierea martorilor, reținerea persoanelor ce au comis crime internaționale, în condițiile unei lipse totale de cooperare la nivel regional și

protejarea conaționalilor săi de către noile state create după destrămarea fostei Iugoslavii devin proceduri extrem de complicate.

Spre deosebire de Procesul de la Nuernberg, care s-a desfășurat în condițiile în care Germania se afla sub regim de ocupație, TPII activa în contextul necesității întreținerii unui „dialog” cu state suverane, care aveau propriul sistem de drept cu respectarea principiilor de bază ce asigură funcționarea justiției, statele fiind parte componentă ale tradițiilor juridice europene, astfel, procesele fiind în mod logic de durată.

La toate acestea se mai adaugă și conceperea particulară a justiției penale la nivel internațional și la nivel al Uniunii Europene. Însă, spre deosebire de instituțiile judiciare europene, magistrații cărora în linii generale au la bază aceeași pregătire, magistrații TPII erau reprezentanți ai diferitor școli de drept, ceea ce nu putea să-și lase amprenta asupra unor divergențe ce apar ca urmare a concepției rolului și locului justiției penale într-o societate post-conflict, printre sarcinile căreia se enumeră și reconcilierea națională.

După adoptarea ultimului act de acuzare Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (TPII) a început să redirecționeze unele dintre cazuri jurisdicțiilor naționale ale fostei Iugoslavii.

Consiliul de Securitate al ONU, în perioada 2002-2004, a solicitat sprijinul comunității internaționale și țărilor donatoare care acordau ajutor instituțiilor judiciare din statele din fosta Iugoslavie, acest sprijin având rolul de a sprijini aceste instituții în gestionarea cât mai bună a proceselor în materie de crime de război cerând Tribunalului să participe activ la consolidarea instituțiilor judiciare prin medierea programului său ce urmărea sensibilizarea mai multor țări.

Demersurile efectuate, concretizate prin eforturile depuse de Tribunal și de comunitatea internațională, și-au adus aportul pentru înființarea în Bosnia și Herțegovina, Serbia și Croația a unor organe împuternicite care să ancheteze crimele de război și să aducă în fața justiției pentru a fi judecați autorii acestora.

Atât în Serbia cât și în Croația au fost create camere pentru investigarea crimelor de război, astfel, în 2003, în Serbia se înființează camera pentru crime de război din cadrul tribunalului din districtul Belgrad dar și subdiviziunea parchetului specializat, iar în Croația, în aceeași perioadă, au fost înființate camere în cadrul tribunalelor din cantoane precum Zagreb, Osijek, Rijeka și Split. De subliniat este faptul că, la crearea acestor organe specializate un rol important l-a avut ajutorul acordat de comunitatea internațională.

În Kosovo au fost constituite tribunale formate din judecători internaționali sau mixte în componența cărora intrau atât judecători internaționali cât și judecători locali, a căror activitate

se desfășura sub egida Misiunii de administrare interimară a Națiunilor Unite (MINUK), și care au avut competența pentru a examina cazurile de crime de război.

Efortul depus Tribunal s-a concretizat în îmbunătățirea capacității instituțiilor judiciare naționale de a lupta împotriva impunității autorilor acuzați de comiterea crimelor de război.

Astfel, în scopul punerii în lumină a mecanismelor implementării instituțiilor justiției tranziționale în Bosnia și Herțegovina ca factor al reconcilierii naționale, în cadrul acestui paragraf mai sunt analizate, după cum urmează: implicarea comunității internaționale raportat la justiția penală din Bosnia și Herțegovina ca urmare a conflictului armat din Balcani, cooperarea regională, abordările de drept internațional penal și „valorile” tradiționale europene vis-a-vis de justiția penală în Bosnia și Herțegovina.

Paragraful 3.4. *„Justiția tranzițională în societățile post-autoritare: aspect comparat (Argentina, Spania, România, Republica Moldova)”* este axat pe unele spețe concrete, atunci când au fost depuse eforturi reale pentru a pune în aplicare instrumentele și mecanismele justiției tranziționale fiind necesar un proces multiaspectual, care, propunând soluții juridice, rămâne a fi greu de realizat în lipsa voinței politice. Ambele aspecte – juridic și politic – au ca obiectiv pe de o parte necesitatea asigurării drepturilor cetățenilor, care este privit ca tactică, iar pe de altă parte - elaborarea unui concept cu determinarea în mod clar a criteriilor privind implementarea justiției tranziționale, este privită ca o strategie.

Totodată, revenim la o constatare firească, conform căreia justiția tranzițională nu poate oferi un răspuns valabil tuturor situațiilor post-conflict, din simplu motiv că ea este un produs al situației reale constituite în societatea respectivă, ea poate fi afectată fie de factori interni, fie de factori externi, la care ne-am referit de mai multe ori pe parcursul studiului în cauză.

Cazul Spaniei, țară ce a trecut printr-un război civil, iar ulterior prin regimul autoritar al Generalului Franco, dar care totuși și-a găsit capacitatea de a negocia, deși și astăzi mai sunt prezente urme negative ca urmare a celor doi factori care au dezbinat societatea spaniolă timp de decenii, prezintă un interes deosebit în contextul examinării conceptului justiției tranziționale.

Cât privește transformările pe care le-a înregistrat justiția din România în procesul trecerii de la regimul de dictatură, existent înainte de 1990, la unul democratic, instituit după evenimentele din decembrie 1989 sunt diferite față de cele analizate anterior din mai multe puncte de vedere. Spunem evenimente pentru că schimbarea de regim produsă atunci continuă să fie una controversată și, pe măsură ce pierderile valorice la nivel național s-au accentuat și, ca o consecință, românii resimt efectele nefaste în propria existență, termenul de „revoluție” a

început să fie rostit cu tot mai multă reticență, dobândind, în schimb, mai multă credibilitate cel de „lovitură de stat”.

Problema modului cum s-a adaptat justiția la noul climat politic, cum a receptat noile cerințe de legalitate și ordine publică, cum s-a pregătit conștiința juridică a aparatului judiciar cu noile valori specifice unui regim democratic și cum a început să se reflecte în jurisprudență toate aceste schimbări reprezintă un subiect de analiză extrem de complicat. Această dificilă lucrare se datorează în principal contradicției dintre conceptele ce definesc forma actuală a statului, calificat, de exemplu, ca fiind un ”stat de drept”, sau, în ceea ce ne privește, ”separația puterilor” și ”independența justiției”, dintr-un punct de vedere, sau, din altă perspectivă ca aceea stare de fapt, cu accente arbitrare și autoritarism excentric, conservator, precum și acte contrare drepturilor și libertăților omului, unele dintre ele nefiind posibile nici anterior, într-un regim de dictatură, cum a fost acesta calificat pentru justificarea ”revoltei” populare.

În primul rând, pentru a înțelege complexul proces al justiției tranziționale la specificul României postdecembriste, a fost absolut necesară o privire asupra statalității anterioare și arhitecturii aceluia tip de stat, arhitectură din care făcea parte și justiția, purtând inevitabil amprenta coloraturii politice a puterii, ceea ce este realizat în acest compartiment al tezei.

Referitor la Republica Moldova, aceasta a fost și este antrenată în procesul de implementare și interpretare a conceptului justiției tranziționale, fapt ce reiese în mod evident din specificul „situației conflictuale” prin care a trecut. Practica statelor a evidențiat o regulă clară – punerea în aplicare a justiției tranziționale este destul de problematică în cazul în care lipsește voința politică la nivel național și nu există o susținere logistică și financiară din partea partenerilor externi. Acești doi factori sunt dictați de necesitatea internaționalizării procesului respectiv, precum și de capacitățile reduse ale autorităților naționale, impuse inclusiv prin lipsa unui consens în acest sens. În acest caz, constatăm prezența ambelor situații de care este preocupată justiția tranzițională – o societatea dezbinată pe criterii politice, cu un trecut autoritar, dar și prezența unui conflict „înghețat”, fără viziuni reale privind soluționarea acestuia. Arătăm că și termenul „conflict înghețat” nu este unul de drept internațional, este provenit din geopolitică, iar soluția trebuie căutată în dreptul internațional, ceea ce este și logic.

Analizând practica altor state ce au trecut prin crize politice sau conflicte armate, putem afirma că în ceea ce privește conceptul justiției tranziționale pentru Republica Moldova are o importanță majoră. Facem referire la situația actuală în sensul că, putem constata starea societății moldovenești care se află în proces de formare, însă căreia îi este dificil să se consolideze în lipsa unor simboluri.

Justiția tranzițională nu se limitează doar la acele instituții pe care le-am menționat anterior, însă, în cazul Republicii Moldova cu siguranță va trebui implementat conceptul DDR (dezarmare, democratizare și reîncadrare), în special când ne referim la teritoriul din stânga Nistrului. Procesul respectiv, totodată, nu trebuie privit ca unul necesar doar pentru Tiraspol. Din contră, implementarea acestuia de către autoritățile de la Chișinău, va face Republica Moldova mai credibilă în ochii participanților la procesul de negocieri.

Ne-am axat pe justiția restaurativă sau nepunitivă în cazul Republicii Moldova, astfel că trebuie să luăm în calcul, în special, situația incertă în cazul statutului juridic al regiunii din stânga Nistrului. Subiectul îmbină în principiu ambele procese enumerate anterior – prezența unui conflict armat și al unui regim autoritar în zonă, deși ambele, în mod evident, trebuie privite în contextul situației create în limitele frontierelor și ale jurisdicției Republicii Moldova.

Paragraful 5 reflectă concluziile generalizate asupra întregului capitol 3 al lucrării, și ne vom opri asupra faptului că, nu există o soluție unică pentru a reglementa astfel de conflicte, mai mult decât atât, orice soluție aplicată într-un anumit context nu poate fi considerată ca fiind sigură și pentru alte situații. Pentru asigurarea eficacității cadrului juridic ce urmează a fi aplicat conflictelor de acest gen consideram că, este necesară voința politică, factor indispensabil pentru punerea în aplicare cu succes a instrumentelor justiției tranziționale.

3. CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Urmărind **scopul** de a determina rolul justiției tranziționale în cadrul procesului de reconciliere națională a societăților post-conflict, inclusiv restabilirea și consolidarea instituțiilor statului de drept. În acest sens, vom supune studiului diferite mecanisme și instrumente ale justiției tranziționale în cadrul unui studiu comparat care, la rândul său, va permite aprecierea nivelului de aplicabilitate, prin analogie, a justiției tranziționale în diferite alte societăți post-conflict, cu luarea în considerare a specificului geografic, tradițional, cultural, evoluționist, civilizațional, etc., specific fiecărei societăți în parte, formulăm următoarele **concluzii generale**:

1. Justiția tranzițională apare ca o soluție unică în procesul de restabilire a statului de drept într-o societate post-conflict. Or, consolidarea instituțiilor de stat într-o societate dezbinată în urma unui conflict armat sau regim autoritar, în lipsa unui dialog și căutarea unui numitor comun, este o sarcină dacă nu imposibilă, atunci cel puțin dificilă. Pentru a pune în aplicare instituțiile și mecanismele justiției tranziționale doar prin intermediul normelor de ordin juridic este un obiectiv greu de atins, astfel, un rol important le revine normelor psihologice, politice, religioase etc.

2. Unul din obiectivele de bază al prezentei cercetări l-a constituit identificarea unor aspecte pertinente ale justiției tranziționale, în mod special ne-am axat pe identificarea rolului represiunii penale dar și al amnistiei în cadrul procesului de reconciliere națională pentru dezvoltarea pașnică a țării. În același timp, facem precizarea că, întrebările abordate în cuprinsul lucrării nu pot avea răspunsuri unice și categorice deoarece fiecare răspuns este influențat de diferite circumstanțe sau caracteristici ale unei regiuni. Considerăm că, din punct de vedere moral, nu putem să venim cu recomandări în formă imperativă în contextul în care fiecare societate are propriul sistem de drept, propriile tradiții, obiceiuri și cutume ce au cunoscut o evoluție timp de secole și care au influențat societatea în ansamblul său.

3. În promovarea conceptului justiției tranziționale, este important să ținem cont de faptul că ea implică ambele elemente – justiția punitivă și justiția restaurativă. Astfel, nu putem reconcilia o societate doar prin aplicarea unor sancțiuni, și în acest mod să evităm instituția iertării și amnistiei. Totodată, trebuie să luăm în considerație și faptul că atât teoria dreptului internațional umanitar, cât și jurisprudența, în special cea internațională, interzice expres aplicarea amnistiei persoanelor ce comit crime de război, crime contra umanității, genocid.

4. Relevanța unei scări europene pentru conștientizarea justiției penale internaționale în fosta Iugoslavie este un subiect care trebuie dezvoltat întrucât nu rezultă în mod neechivoc din datele prezentate. Evaluarea sa se axează pe poziții extreme – cea a cercetării *common law* care o ignoră și cea a Uniunii Europene, care o supraestimează. O conștientizare mai corectă a acestei scări presupune în primul rând, să se facă distincție între Europa și Uniunea Europeană, prima fiind determinantă – fosta Iugoslavie aparține fără vreun dubiu unui spațiu european din prisma moștenirii sale istorice, juridice și filozofice. Un oarecare eurocentrism este prezent acolo și identifică cele mai înalte valori ale justiției internaționale cu cele din Europa. Putem presupune astfel, că ar trebui să ne îndepărtăm de ideea unei reprezentări a Uniunii Europene ca actor și factor determinant al unui progres spre integrarea europeană, inclusiv spre drept și justiție. Această viziune, asociată la politica de condiționalitate a Uniunii Europene poate fi relevantă în anumite moduri. Cu toate acestea, ea oferă o aparență de unitate unei Uniuni Europene care nu este, cel mai des, văzută prin divergențele sau conflictele statelor membre cu TPII. Ea prezintă Uniunea Europeană ca pe un actor decisiv și indispensabil, în timp ce acțiunea sa poate fi vizibilă, fragmentată sau incertă.

5. În urma studiului au fost confirmate **ipotezele** suspuse studiului pe parcursul analizei subiectului abordat în sensul că, justiția tranzițională este un domeniu relativ nou, care are obiectivele sale, principiile, mecanismele, instituțiile, sursele, dar ale cărei finalități nu sunt în mod expres prevăzute. Aici trebuie să venim cu o precizare, în sensul că, nu este o vina justiției tranziționale pentru lipsa unor finalități concrete, motivul a fost constatat pe parcursul studiului efectuat și anume faptul că reconcilierea unei societăți post-conflict este un proces de durată și destul de dificil. Astfel, așa cum s-a menționat deja, aplicarea abuzivă a unui instrument cum ar fi lustratia, poate crea condiții favorabile pentru nașterea revanșismului. Totodată, promovarea impunității în raport cu autorii celor mai grave infracțiuni și crime poate duce la ignorarea conceptului justiției tranziționale și redeclanșarea conflictului sau restabilirea regimului autoritar ceea ce ar avea în final un efect contrar față de obiectivele pe care justiția tranzițională le urmărește.

6. În ceea ce privește Republica Moldova, pentru a pune în aplicare justiția tranzițională în contextul în care mecanismele și instituțiile sale vor duce la favorizarea unui dialog social în cadrul societății moldovenești, societate divizată după criteriile politice și geopolitice, dar și ca urmare a existenței unui conflict nesoluționat timp de trei decenii. În această situație, considerăm că, soluția rezolvării crizelor autohtone în interesul societății moldovenești poate să vină numai din interior. În acest sens facem trimitere la practica altor state care demonstrează, că numai unde există voința clasei politice care trebuie să fie în acord cu cea a

societății civile, s-au identificat mecanisme și instrumente necesare pentru a se restabili încrederea în organele statului, în idealuri democratice, în statul de drept și în final într-un viitor prosper. Astfel, un succes în procesul de conciliere al societății ar putea crea o imagine pozitivă a Republicii Moldova și astfel, ar putea deveni un exemplu pentru alte societăți dezbinatăe.

Prin urmare, teza de doctorat cu teme “Justiția tranzițională în contextul influenței asupra procesului de consolidare a statului de drept”, constă în cercetarea conținutului conceptului justiției tranziționale, în contextul în care acesta este conceput ca o instituție capabilă să reconcilieze o societate post-conflict, ceea ce poate fi interpretat ca re consolidare a statului de drept.

Problema științifică soluționată constă în determinarea conținutului conceptului justiției tranziționale, în contextul în care acesta este conceput ca o instituție capabilă să reconcilieze o societate post-conflict, inclusiv în lumina restabilirii încrederii în instituțiile statului, ceea ce poate duce către re consolidarea statului de drept. Atingerea acestui obiectiv poate avea loc, în special, prin examinarea instrumentelor și mecanismelor justiției tranziționale, prin analiza practicii altor state de punere în aplicare a justiției tranziționale, dar și, poate cel mai important, prin analiza efectelor produse în raport cu o societate post-conflict în urma implementării instrumentelor și mecanismelor justiției tranziționale.

În egală măsură problema științifică soluționată constă în determinarea echilibrului între mijloacele punitive și restaurative ale justiției tranziționale. Or, în ceea ce ne privește, apreciem că doar prin menținerea unui echilibru se poate restabili încrederea între foștii adversari, dar și încrederea în intențiile sincere de a se asigura restabilirea intereselor și a drepturilor victimelor, ale societății dezbinatăe, în general, dar și a neadmiterii unei largi impunități pentru persoanele culpabile de comiterea celor mai grave încălcări ale dreptului internațional al drepturilor omului și ale dreptului internațional umanitar.

În special pentru Republica Moldova, problema științifică soluționată constă în identificarea și analiza căilor posibile de elaborare a unui concept privind implementarea instituțiilor și mecanismelor justiției tranziționale, care ar putea crea condițiile necesare și favorabile pornirii unui dialog de durată, ce ar permite apropierea comunităților de pe cele două maluri ale Nistrului, dar, în egală măsură, instaurarea unui dialog civilizațional, în condițiile actuale ale confruntărilor Est-Vest, ce durează de peste 30 de ani.

Totodată, și pentru România, problema științifică soluționată ar putea avea o aplicabilitate practică, nu doar teoretică. Ne referim la situația care este discutată până în prezent, referitor la evenimentele ce au avut loc în perioada 1989-1991. Or, justiția

tranzițională este acel domeniu care are ca obiectiv depășirea unor situații tensionate, ce durează o perioadă îndelungată, având scopul de a găsi un numitor comun pentru conciliere, în primul rând, și doar în al doilea rând, tragerea la răspundere a persoanelor culpabile de anumite fapte ilegale, care uneori sunt puternic politizate.

Recomandările ce rezultă din cadrul cercetării vizează atât măsuri ce pot fi implementate la nivelul fiecărei societăți în parte cu implicarea autorităților și a membrilor societății civile, dar și proiecte ce vizează o implicare a instituțiilor internaționale, a centrelor de cercetare și a experților din domeniu, în sensul în care acestea constau în promovarea conceptului justiției tranziționale în societățile post-autoritate, crearea unei Comisii pentru Conciliere și Adevăr pentru rezolvarea diferendului „transnistrean”, elaborarea unui Proiect de lege privind Lustrația de către experți naționali și internaționali, crearea a trei centre specializate în exclusivitate pe subiectele numite în Zonele Nord, Centru și Sud, instituite și compuse din specialiști, înființarea unui Centru pentru Justiția tranzițională, instituirea unui Board științific consultativ pe lângă Președinție, Guvern sau pe lângă Biroul de Reintegrare, compus din experți, crearea unei Comisii de Anchetă non-guvernamentale, care să analizeze evenimentele din perioada 1989-1991, elaborarea unui Program sau Strategii pentru cercetarea evenimentelor petrecute în Republica Moldova ce va servi domeniului Educației și Cercetării, și nu în ultimul rând ratificarea Convenției ONU privind protecția tuturor persoanelor contra disparițiilor forțate și elaborarea unui proiect de lege în acest sens.

În urma formulării concluziilor generale ale cercetării, ne propunem să avansăm următoarele **recomandări**:

1. În societățile post-autoritare, cum sunt Republica Moldova și România, post-conflict, cum este Republica Moldova, promovarea conceptului justiției tranziționale trebuie să devină o prioritate – prin familiarizarea cu acest concept al factorilor de decizie, al autorităților, al magistraților, dat fiind că de ei depinde în mare parte punerea în aplicare a procesului de reconciliere a unei societăți dezbinată.

2. Pentru Republica Moldova propunem crearea unei Comisii pentru Conciliere și Adevăr, din componența căreia să facă parte reprezentanți ai Chișinăului și Tiraspolului pentru a avea posibilitatea de a întreține un dialog cât mai larg, Comisia fiind compusă din persoane notorii, acceptate de ambele părți, cu participarea directă ale statelor implicate în procesul de soluționare a diferendului „transnistrean”, dar și a organizațiilor internaționale specializate, cum ar fi de exemplu Comitetul Internațional al Crucii Roșii.

3. Elaborarea unui Proiect de Lege privind Lustrația de un grup de experți naționali și internaționali, fără implicarea factorului politic, care până a fi supus dezbaterilor largi să fie

supus unor expertize din partea instituțiilor specializate, cum ar Comitetul Internațional al Crucii Roșii, Consiliul pentru Drepturile Omului al ONU, anumite centre universitare ale statelor care au avut în trecut situații similare etc.

4. Crearea a trei centre specializate în exclusivitate pe subiectele numite în Zonele Nord, Centru și Sud, instituite și compuse din specialiști ce vor face stagii speciale în anumite centre din străinătate, în special ale partenerilor de dezvoltare, după exemplul Croației și a Bosniei și Herțegovinei în materie de crime de război și crime contra umanității, dat fiind că unul din factorii ce constituie „mărul discordiei” în societatea moldovenească este așa numitul „furt al miliardului” și combaterea corupției.

5. Este necesară înființarea unui Centru pentru Justiția tranzițională pe termen lung în baza unei Universități după modelul unor state ce au o asemenea practică – Regatul Marii Britanii și a Irlandei de Nord, Universitatea din Belfast, Ucraina, Universitatea din Harkov, Columbia, Universitatea din Bogota etc. De regulă este vorba despre crearea unui Institut, cu finanțare internă și externă, cu invitarea experților din diverse state și regiuni, care ar promova practica și teoria justiției tranziționale aplicabilă pentru cazul Republicii Moldova și România.

6. Instituirea unui Board științific consultativ pe lângă Președinție, Guvern sau pe lângă Biroul de Reintegrare, compus din experți în domeniu, inclusiv din Republica Moldova, România și din străinătate.

7. În cazul României propunem crearea unei Comisii de Anchetă non-guvernamentale, care să prezinte o analiză independentă, dar amplă a evenimentelor din perioada 1989-1991, obiectivele căreia să fie transformate în formula unei Comisii de Conciliere și Adevăr, astfel constatând realitatea ce a avut loc în această perioadă în contextul concilierii, aducerea scuzelor și iertării reciproce, fapt ce inevitabil, așa după cum arată practica altor state, duce la conciliere și consolidarea societății respective.

8. Republica Moldova este dezbinată nu doar în urma conflictului din 1992, dar și în baza abordărilor diametral opuse ale unor evenimente, simboluri, perioade etc. În acest sens, propunem, elaborarea unui Program sau Strategii cu implicarea reprezentanților ambelor tabere, care ar avea ca obiectiv crearea unor grupuri de lucru pe diferite segmente istorice, rapoartele cărora ulterior să fie supuse dezbaterilor publice, astfel constituind material de lucru pentru domeniile Educației și Cercetării, în special.

9. Ratificarea Convenției ONU privind protecția tuturor persoanelor contra disparițiilor forțate, adoptate la 20.12.2006, în vigoare din 23.12.2010, semnată de Republica Moldova la 06.02.2007, iar de România la 03.12.2008 și elaborarea unui Proiect de Lege privind protecția

tuturor persoanelor contra disparițiilor forțate, iar în calitate de exemplu ar putea servi legislația Chili, Argentinei, Columbiei precum și a altor țări.

Rezultatele obținute în urma acestui studiu reflectă importanța cunoașterii conceptului justiției tranziționale, a tuturor instrumentelor și mecanismelor justiției tranziționale ce pot fi luate în considerare de organul legislativ, organul executiv, într-o oarecare măsură și de organul judiciar, în contextul în care persoanele cu funcții de răspundere sau liderii politici, vor conștientiza efectele punerii în aplicare a justiției tranziționale.

Prin urmare, **într-o nouă perspectivă de cercetare**, se poate porni de la modul în care autoritățile publice, instituțiile publice, organizațiile naționale și internaționale sunt dispuse să coopereze în vederea implementării instituțiilor și mecanismelor justiției tranziționale enunțate în cuprinsul tezei, urmând a se efectua o cercetare amănunțită, pentru ca în final să se ajungă la emiterea unor soluții ce pot fi aplicate în funcție de anumite criterii, respectiv, specificul societății în cauză, amplasarea geografică, evoluția civilizațională, precum și de alți factori.

4. Lista lucrărilor științifice publicate

1. GAMURARI V., NĂVODARIU E.T. Amnistia și rolul ei în contextul punerii în aplicare a justiției tranziționale. În: Materialele conferinței științifice cu participare internațională „Cercetarea științifică – suport incontestabil pentru autoritățile statului în contextul asigurării realizării obiectivelor de dezvoltare ale societății”. Chișinău. ULIM. 18.10.2018. p. 20-34. ISBN 978-9975-3471-1-2.
2. GAMURARI V., NĂVODARIU E.T. Aspecte privind coraportul dintre conceptele „stat de drept” și justiție tranzițională”. În: Materialele conferinței științifice cu participare internațională „Aportul mediului academic la consolidarea dialogului dintre Republica Moldova și partenerii strategici în contextul crizelor regionale”. Chișinău, ULIM. 16.10.2017, p.91-98. 0,7 c.a. ISBN 978-9975-3371-9-9.
3. GAMURARI V., NĂVODARIU E.T. Justiția tranzițională în lumea arabă și efectele ei prin prisma „primăverii arabe” declanșate în 2011. În: Studii Juridice Universitare. ULIM. № 3-4. Anul XIII/2020, p. 13-26. ISSN 1857-4122.
4. GAMURARI V., NĂVODARIU E.T. Rolul factorilor non juridici în procesul de implementare a mecanismelor justiției tranziționale. În: Studii Juridice Universitare. ULIM. № 3-4. Anul XI/2018, p. 32-46. 1,1 c.a. ISSN 1857-4122.
5. GAMURARI V., NĂVODARIU E.T. Amnesties and punishments according to the objectives of transitional justice. In: The International Scientific Conference Globalization and National Identity. Alpha Institute for multicultural Studies. Dimitrie Cantemir University Tirgu Mureș. 7 th Edition. Tîrgu Mureș, Romania. 23.05.2020. Tipografia „Arhipelag XXI” Press, Tîrgu Mureș, 2020, p.122-135. ISBN: 978-606-8624-10-5. Disponibil: <http://www.icsumures.ro/manifestari-stiintifice/2020/Brosura-GIDNI-7th-edition.pdf>
6. NĂVODARIU E.T. Obiectivele justiției în materie penală a Bosniei și Herțegovinei în contextul punerii în aplicare a instituțiilor justiției tranziționale ca factor al reconcilierii naționale. În: Studii Juridice Universitare. ULIM, nr. 1. Anul XIV/2021, p.167-177. ISSN 1857-4122.
7. NĂVODARIU E.T. Protecția victimelor în fața Curții penale internaționale. În: Volumul conferinței naționale cu participare internațională. Deviantă și criminalitate. Evoluție. Tendințe și Perspective. Ediția a IV-a 2018. Universul Juridic. București. 2019, p.202-207. ISSN 2559-4915. Disponibil: http://www.ugb.ro/Downloads/Info%20Studenti/20182019/Vol_conf_DECRET.2018

8. NĂVODARIU E.T. Justiția tranzițională în Africa de Sud. În: Deviantă și Criminalitate – Evoluție, Tendințe și Perspective. Volumul conferinței naționale cu participare internațională. Deviantă și criminalitate. Evoluție. Tendințe și Perspective. Ediția a V-a 2019. În: Editura Universul Juridic. București, 2020, p.480-486. ISSN 2559-4915. Disponibil: http://old.ugb.ro/Downloads/Info%20Studenti/20182019/Vol_conf_DECRET.2019.UJ.pdf
9. NĂVODARIU E.T. Applying the Mechanisms of Transitional Justice in Solving Social Conflicts During the Mineriads. Conferința SPECTO. International Conference Multidisciplinary Perspectives in the Quasi-Coercive Treatment of Offenders. The 7th Edition groups with special needs in community measures. West University of Timișoara 13-14 septembrie 2018. Filodiritto Publisher, p.150-157. ISBN 978-88-85813-25-0. Disponibil: <https://specto2018.uvt.ro/>
10. NĂVODARIU E.T., BLAGOCI C.A. Jurisdicția penală internațională. Curtea Penală Internațională: motorul aplicării dreptului internațional. În: Acta Universitatis George Bacovia. Juridica, nr. 2, vol. 9, 2020, p.407-431, ISSN 2285-0171
11. SZABO A.I., NĂVODARIU E.T. Dreptul la azil și protecția refugiaților contra securității naționale. Jurisprudența CEDO privind cazurile din România, În: Acta Universitatis George Bacovia. Juridica, nr. 2, vol. 8, 2019, p. 375-414. ISSN 2285-0171- print edition.

5. ADNOTARE

**La teza de doctor în drept a dnei Năvodariu Elena Tania,
“Contribuirea justiției tranziționale la instaurarea Statului de drept într-o societate post-conflictuală”,
Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 2022**

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale, recomandări și bibliografie din 224 titluri, 228 pagini text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 11 lucrări științifice.

Cuvinte cheie: justiție tranzițională, stat de drept, sancțiuni, amnistie, reconciliere, societate post-conflict.

Domeniul de studii: Drept internațional și european public.

Scopul lucrării constă în determinarea rolului justiției tranziționale în procesul de reconciliere națională a unei societăți post-conflict, inclusiv restabilirea și consolidarea instituțiilor statului de drept.

Obiectivele cercetării: determinarea conceptului justiției tranziționale; caracterizarea instrumentelor și mecanismelor justiției tranziționale; descrierea formelor și metodelor de punere în aplicare a justiției tranziționale; aprecierea rolului justiției tranziționale în contextul consolidării și reconcilierii unei societăți post-conflict; aportul justiției tranziționale la restabilirea încrederii în instituțiile statului și consolidarea statului de drept într-o societate post-conflict; determinarea co-raportului dintre capacitatea sancțiunilor și amnistiei ca instrumente ale justiției tranziționale de a restabili un anumit nivel de încredere între părțile inamice într-o societate dezbinată; evitând inevitabilul în astfel de situații – impunerea revanșismului.

Noutatea și originalitatea științifică sunt determinate de faptul că acest concept al justiției tranziționale este unul nou, formulat acum trei decenii, în contextul în care Dreptul Internațional a fost pus în fața unei dileme – care ar fi instrumentele și instituțiile sale care ar putea fi capabile să dea un răspuns expres provocărilor cu care se confruntă societățile post-conflict în contextul în care reconcilierea unei astfel de societăți este condiționată de restabilirea funcționalității instituțiilor statelor în general și al statului de drept, în special.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă în formularea conceptului justiției tranziționale, în special în contextul restabilirii statului de drept, inclusiv a încrederii din partea unei societăți post-conflict în instituțiile statului.

Semnificația teoretică. Abordarea conceptului justiției tranziționale spre deosebire a celui de stat de drept este una nouă, care este încă în proces de consolidare. Justiția tranzițională este un concept nou, cu propriile obiective, principii, izvoare, subiecte, obiect, spre deosebire de „stat de drept”, care este unul expres, recunoscut, acceptat și care nu are nevoie de o abordare suplimentară.

Valoarea aplicativă a cercetării. Studiul în cauză va putea fi utilizat de factori de decizie în procesul de negocieri ale unor situații post-conflict, cum este de exemplu, cazul Republicii Moldova – conflictul armat din 1992, dar și necesitatea reconcilierii unei societăți dezbinată de peste 30 de ani. Studiul poate fi utilizat la pregătirea specialiștilor ce se axează pe domenii cum ar fi – conflictologia, victimologia și drept internațional, o astfel de abordare ar permite instituirea unui centru de cercetare pe diverse aspecte ale justiției tranziționale.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice pot și trebuie să facă parte din materia de pregătire a echipelor ce participă la negocieri pe subiectul „transnistrean”, precum și al unui dialog larg la nivel național în contextul unui proces de durată de reconciliere a societății moldovenești. Includerea studiului în cauză în calitate de material științifico-didactic pentru studenții din cadrul facultăților de Drept, Relații Internaționale, Politologie etc.

6. ANNOTATION

To Doctoral Thesis in Law of Navodariu Elena Tania,
“The contribution of transitional justice to the establishment of the rule of law in a
post-conflict society”,

Free International University of Moldova, Chisinau, 2022

Thesis structure: Introduction, three chapters, general conclusions, recommendations and bibliography from 224 titles, 228 basic text pages. The obtained results are published in 11 scientific papers.

Keywords: transitional justice, rule of law, sanction, amnesty, reconciliation, post-conflict society.

Field of study: Public international and European law.

The aim of the paper is to determine the role of transitional justice in the process of national reconciliation of a post-conflict society, including the restoration and consolidation of the rule of law.

Research objectives: determining the concept of transitional justice; characterization of instruments and mechanisms of transitional justice; description of the forms and methods of implementation of transitional justice; appreciation of the role of transitional justice in the context of consolidating and reconciling a post-conflict society; the contribution of transitional justice to the restoration of trust in state institutions and the consolidation of the rule of law in a post-conflict society; determining the co-ratio between the capacity of sanctions and amnesty as instruments of transitional justice to restore a certain level of trust between the enemy parties in a divided society; avoiding the inevitable in such situations - the imposition of revenge.

Scientific novelty and originality are determined by the fact that the concept of transitional justice is a new one, formulated three decades ago, in the context in which International Law was faced with a dilemma - which would be its instruments and institutions that may be able to respond expressly to the challenges facing post-conflict societies in the context in which the reconciliation of such a society is conditioned by the restoration of the functioning of state institutions in general and the rule of law in particular.

The results obtained that contribute to solving an important scientific problem lie in the formulation of the concept of transitional justice, especially in the context of restoring the rule of law, including the trust of a post-conflict society in state institutions.

Theoretical significance - The approach to the concept of transitional justice as opposed to the rule of law is a new one, which is still in the process of consolidation. Transitional justice is a new concept, with its own objectives, principles, sources, subjects, object, but, with regret, without ends, unlike the “rule of law”, which is an express, recognized, accepted one and which does not need an additional approach.

The applicative value of research - The study could be used by decision-makers in the negotiation process of post-conflict situations, such as the case of the Republic of Moldova - the armed conflict of 1992, but also the need to reconcile a divided society for over 30 years, The study can be used to train specialists who focus on areas such as - conflictology, victimology and, obviously, international law, in the situation where, at regional level, but not only, there is a severe lack of specialists.

Implementation of scientific results - The information accumulated and presented in the study can and must be part of the preparation of the teams participating in the negotiations on the "Transnistrian" issue, as well as a broad dialogue at the national level in the context of a long process of reconciliation of Moldovan society. Or, the inclusion of the study in question as a scientific-didactic material for the students from the faculties of Law, International Relations, Political Science, etc.

NĂVODARIU ELENA TANIA

**CONTRIBUIREA JUSTIȚIEI TRANZIȚIONALE LA INSTAURAREA STATULUI
DE DREPT ÎNTR-O SOCIETATE POST-CONFLICTUALĂ**

Specialitatea: 552.08 – DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN PUBLIC

REZUMATUL tezei de doctor în drept

Aprobat spre tipar:
Hârtie offset. Tipar digital
Coli de tipar: _____

Formatul hârtiei A4
Tiraj 50 exemplare

Tipografia SRL „Rucan Invest”
Str. Vlaicu Pârcălab, nr. 12. Chișinău MD-2012